

UDK: 1167(947)

Fotima JUMANAZAROVA,
Fan va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi
E-mail: fotimakuchkarbayevna@gmail.com

O'zbekiston Milliy universiteti professori, t.f.d X.Yusupova taqrizi asosida

ENSURING WOMEN'S EMPLOYMENT IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN UZBEKISTAN

Annotation

In this article, special attention is paid to the issue of employment in the social protection of women, because the economic growth of any country is connected with the level of employment of the population. The higher the level of employment of the population, the higher the level of economic growth in them.

Key words: Social protection, coronavirus pandemic, gender equality, International Labor Organization, employment.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗАНЯТОСТИ ЖЕНЩИН В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В данной статье особое внимание уделено вопросу занятости в сфере социальной защиты женщин, поскольку экономический рост любой страны связан с уровнем занятости населения. Чем выше уровень занятости населения, тем выше уровень экономического роста в нем.

Ключевые слова: Социальная защита, пандемия коронавируса, гендерное равенство, Международная организация труда, занятость.

O'ZBEKISTONDA IJTIMOYIY HIMOYALASH TIZIMIDA XOTIN-QIZLAR BANDLIGINING TA'MINLANISHI

Annotatsiya

Ushbu maqolada xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishda bandlik masalasiga alohida e'tibor berilgan, sababi har qanday davlatning iqtisodiy o'sishi aholi bandlik darajasi bilan bog'lanadi. Aholining bandligi darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ulardagi iqtisodiy o'sish darajasi ham shuncha yuqori bo'ladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy himoya, koronavirus pandemiyasi, gender tengligi, Xalqaro mehnat tashkiloti, bandlik.

Kirish. So'nggi yillarda O'zbekistonda xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishda bandlik masalasi har qachongidan ham dolzarb bo'lib bormoqda. Sababi koronavirus pandemiyasi davlatlar iqtisodiyotini orqaga tortdi. Aholining bandligi darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ulardagi iqtisodiy o'sish darajasi ham shuncha yuqori bo'ladi. Gender masalasida bandlikni tahlil qiladigan bo'lsak, erkaklar ulushi xotin-qizlarnikiga nisbatan 25-27 foizga yuqori. Bugungi kun davlatlari esa aynan bandlik masalasida ayollarning ham ulushini orttirib, iqtisodiy rivojlanish darajasini ushlab qolishga yoki o'stirishga harakat qilishmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) ma'lumotlariga ko'ra, erkaklar va ayollar bandligi o'rtasidagi mavjud farqning atigi to'rt dan bir qismini qisqartirish 2025 yilga kelib jahon iqtisodiyotiga 3,9 foiz yoki 5,8 trillion dollar qo'shadi. Hozir dunyoda ishlaydigan ayollarning ulushi o'rtacha 50 foizdan oshmaydi, erkaklarning 76 foizidan ortig'i ishlaydi. Rossiyada ayollarning ish bilan bandligi, Rostrud ma'lumotlariga ko'ra, 77 foizni tashkil etadi, bu Yevropaning 51-53 foizidan ancha yuqori[1].

O'zbekistonda bu ko'rsatkich 37,2 foizga teng[2]. Bu Rossiya Federatsiyasiga nisbatan 39,8 foizga, Yevropa mamlakatlariga nisbatan esa 15,8 foizga kam. Shu bilan birga, Rossiya Federatsiyasida erkaklar va ayollar o'rtasidagi ish haqidagi farq Yevropa darajasidan oshib ketdi[3].

O'zbekistonda esa ayollar va erkaklar ish haqi o'rtasida farqlar yo'q. Faqatgina ayrim toifadagi ayollarga mehnat munosabatlarida imtiyozlar bor.

Shuningdek bu kabi imtiyozlar ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam (nogironlar) hamda ayrim toifadagi (voyaga yetmagan farzandlari bor yolg'iz onalar) xodimlarning ish haqiga solinadigan daromad solig'ida ham mavjud. Xotin-qizlar bandligini ta'minlanishi yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, iqtisodiyotni rivojlanishiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Bu mamlakatning yalpi ichki mahsulotini o'sishiga ham sabab bo'ladi.

2025-yilga kelib mehnat bozoridagi gender farqini hozirgi darajadan 25 foizga qisqartirish global yalpi ichki mahsulotga qo'shimcha ravishda 5,8 trillion dollar yoki 3,9 foiz qo'shishi bizga ayon bo'ldi. Bu XMTning "Dunyo bandligi va aholini ijtimoiy muhofaza qilish istiqbollari: ayollarni ish bilan ta'minlash tendensiyalari" hisobotida keltirilgan. Shuningdek, ayollar bandligini oshirish 1,5 trillion dollar miqdorida qo'shimcha soliq tushumlarini keltirib chiqaradi. 990 milliard dollar rivojlanayotgan mamlakatlardan, 530 milliard dollar rivojlangan davlatlardan keladi.

Rostrudning ma'lumotlariga ko'ra, ayollar o'rtasida ish bilan ta'minlash bo'yicha Rossiya ko'plab rivojlangan davlatlardan oldinda, ya'ni Rossiya Federatsiyasida mehnatga layoqatli ayollarning 77 foizi ishlaydi va ularning ish bilan band bo'lganlar sonidagi ulushi 49 foizga yetadi[4].

O'zbekistonda esa xotin-qizlarning 45% mehnatga layoqatli tashkil yetadi va ularning ish bilan band bo'lganlar sonidagi ulushi 32,4 foizga teng[5]. (1-diagramma)

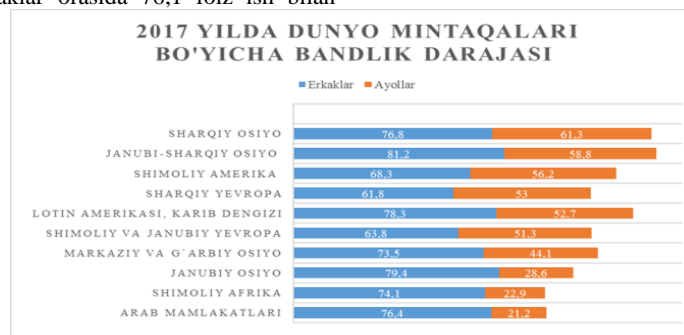

2020 yilda O'zbekiston bo'yicha bandlik darajasi

Demak, bu ko'rsatkich Rossiya davlatiga nisbatan 16,6 foizga kam. Bu xotin-qizlar bandligini ta'minlash borasida hali amalga oshirish kerak bo'lgan ishlar ko'pligidan dalolat beradi. Shuningdek, Xalqaro mehnat tashkiloti olib borgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qaysi davlatda kambag'allik va qashshoqlik ko'paysa, o'sha davlatda xotin-qizlar bandligi darajasi ham o'sadi.

Bugungi kunda dunyoda ayollar bandligining ulushi 50 foizdan oshmaydi, erkaklar orasida 76,1 foiz ish bilan

ta'minlangan (so'nggi yigirma yil ichida bu farq taxminan 3 foiz darajaga qisqardi). Rivojlanayotgan mamlakatlarda ayollarning ishdagi ishtiroki rivojlangan mamlakatlarga (51,9 foiz) nisbatan bir oz yuqori (70,3 foiz). Mehnatda band ayollarning eng past ko'rsatkichi Arab mamlakatlarida (21,2 foiz), eng yuqori darajasi Afrikaning Sahroi Kabirdan janubgacha (64,6 foiz)ni tashkil etadi.

XMT ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mintaqalarda ayollarning yuqori ish bilan ta'minlanish darajasi asosan aholining qashshoqligi oqibatidir. Shimoliy, Janubiy va G'arbiy Yevropada erkaklar va ayollarning bandlikdagi ulushi o'rtasidagi farq 12,5 foizni tashkil etadi - bu so'nggi 20 yil ichida 8,3 foiz darajaga kamaygan. Ushbu mintaqada ayollar o'rtasida ish bilan bandlikning ko'payishi global moliyaviy inqirozning oqibatlaridan biridir[6].

Tadbirkorlik bilan shug'ullanish istagini bildirgan xotin-qizlar tuman (shahar) hokimi va tuman (shahar) xotin-qizlar qo'mitasi tomonidan shakllantiriladigan ro'yxat asosida maxsus o'qitish dasturi bo'yicha o'qitish belgilandi. Maxsus o'qitish dasturlarini muvaffaqiyatli o'zlashtirgan xotin-qizlar orasidan tegishli tuman (shahar) Xotin-qizlar qo'mitasi raisi tavsiyasiga ko'ra tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish uchun 3 yildan ko'p bo'lmagan muddatga 6 oylik imtiyozli davr va yillik 8 foiz stavkada imtiyozli kreditlar hududlarda aholi bandligini ta'minlash va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishni kreditlash tartiblari asosida ajratildi. Xotin-qizlar va oilani qo'llab-quvvatlash jamoat fondi tomonidan tijorat banklariga har yili ajratiladigan 100 milliard so'm resurs mablag'lari ushbu imtiyozli kredit mablag'larining manbasi bo'lib hisoblanadi. Mazkur resurs mablag'larining kamida 50 foizi qishloq joylarida istiqomat qiladigan xotin-qizlarning biznesini rivojlantirishga yo'naltirildi[7].

Xotin-qizlar tadbirkorlik markazlarining amalga oshirayotgan bu kabi ishlari ularni bandligini ta'minlashga ko'maklashmoqda. Respublika miqyosida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı islohotlar natijasida 2020-yilning oktabr-dekabr oylarida "Ayollar daftari"ni shakllantirish bo'yicha 6,5 million nafar xotin-qizlar bilan muloqotlar o'tkazilgan va uning yakunlari bo'yicha 432 781 nafar ayollar daftarga kiritilgan. Jumladan:

- ijtimoiy himoyaga muhtoj ishsiz xotin-qizlar – 253 210 nafar;
 - boquvchisini yo'qotgan ehtiyojmand xotin-qizlar – 36 730 nafar;
 - ijtimoiy yordamga muhtoj I va II guruh nogironligi bo'lgan xotin-qizlar – 29 072 nafar;
 - uy-joyini ta'mirlashga muhtoj I guruh nogironligi bo'lgan xotin-qizlar – 4 252 nafar;
 - noturar joylarda istiqomat qilayotgan, o'zining yoki birgalikda yashovchi oila a'zolarining nomida turar joy mavjud bo'lmagan xotin-qizlar – 9 223 nafar;
 - qaramog'ida bir va undan ortiq I va II guruh nogironligi bo'lgan bolalari mavjud yolg'iz xotin-qizlar – 8 112 nafar;
 - tibbiy himoyaga muhtoj ehtiyojmand xotin-qizlar – 44 113 nafar;
 - huquqiy yordam olishga muhtoj xotin-qizlar – 24 664 nafar;
 - psixologik maslahatga muhtoj xotin-qizlar – 23 405 nafar[8].
- Statistik a'lumotlarda keltirilishicha, 2021 yil may oyiga qadar "Ayollar daftari"ga kiritilgan xotin-qizlar bilan manzilli ishlash bo'yicha belgilangan vazifalardan quyidagilar amalga oshirilgan:
- 131 274 nafar xotin-qizlardan 34 770 nafarining bandligi ta'minlangan;
 - 36 394 nafar xotin-qizlardan 12 485 nafari kasb-hunarga va hayotgaruhlantirish (motivatsiya berish) bo'yicha

o'qitilgan;

● 15 665 nafar xotin-qizlardan 2 023 nafariga tomorqadan daromad manbai sifatida foydalanish uchun ko'maklashilgan;

● 69 877 nafar xotin-qizlardan 8 000 nafari tadbirkorlikka jalb yetilib, ularga kredit olishga ko'maklashilgan[9].

Shunday qilib, ayollarning iqtisodiy faolligi va bandligini oshirish bo'yicha siyosatning, shuningdek mehnat bozorida gender farqlarini qisqartirishning samarali va natijaviy chora tadbirlari mamlakatning mehnat salohiyatidan ko'proq foydalanish, iqtisodiy o'sish va rivojlanish, shunga muvofiq esa O'zbekiston aholisi turmush darajasining oshishiga xizmat qiladi[10]. Demak, xotin-qizlar bandligini ta'minlash ularning ijtimoiy hayotidagi muammolar borligidan dalolat beradi. Bu ayniqsa ularning iqtisodiy hayotida yaqqol namoyon bo'ladi. Shuningdek, 2020 yilda dunyo hamjamiyatini larzaga keltirgan koronavirus pandemiyasi qaysidir davlatlarda kambag'allikning oshib ketishiga yana qaysidir davlatlarda qashshoqlarning ahvolini yanada og'irlashtirdi.

Bu salbiy ta'sirlar ham O'zbekistonni chetlab o'tgani yo'q. Hozirgi kunda respublikada kambag'allikni qisqartirish bo'yicha jahon tajribasida keng qo'llaniladigan 3 vosita – kambag'al oilalarning doimiy daromad manbaini yaratish, inson kapitali sifatini oshirish hamda to'g'ridan-to'g'ri qo'llab-quvvatlashdan foydalanilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Bozor munosabatlarini rivojlantirish jarayonida xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish, ularni bandligini ta'minlash masalasi lokal hudud misolida tarixiy-qiyosiy, tizimlilik, muammoli-xronologik metodlar asosida, ob'yektivlik tamoyiliga tayanib yoritilgani bois, ulardan mazkur tizimga oid metodologik-uslubiy yondashuvlarni takomillashtirishda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tahlil va natijalar. Xotin-qizlar misolida olib qaraladigan bo'lsa, doimiy daromad manbaini yaratish deganda, albatta, ularni ish bilan ta'minlash nazarda tutiladi. Lekin mavjud kambag'allikni qisqartirish evaziga muammoni bartaraf etib bo'lmaydi.

Chunki, birinchidan, O'zbekistonda aholining o'sish suratlari yuqori. Bu istiqbolda aholi tarkibida xotin-qizlarning miqdorini yanada oshishidan dalolat beradi. Demak, bugungi mavjud muammoni bartaraf etish bilan birga kelajakda vujudga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni ham bartaraf etishni o'ylash kerak.

Ikkinchidan, nafaqat O'zbekistonda butun dunyoda ekologik vaziyat tubdan o'zgarib ketmoqda. Bunga juda ko'p misollarni keltirish mumkin. Mana shunday ekologiyani buzilishi ham turli infeksiyon va noinfeksiyon kasalliklarni vujudga keltirmoqda. Hamda bu kabi kasalliklarning keng tarqalishi natijasida aholi turmush tarzida qator muammolar ham vujudga kelmoqda.

2019 yil 20 noyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 919-sonli qaroriga[11] ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 5 ta muhim tashabbusi doirasida xotin-qizlarning ijtimoiy holatini yaxshilash, ularni bandligini ta'minlash, tadbirkorlikni, xususan, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, "ustoz-shogird"

an'analari asosida hunarmandchilik bilan shug'ullanishni targ'ib etish, aholi tomorqalaridan samarali foydalanish, pillachilik sohasida kasanachilikni kengaytirish orqali bandlikni ta'minlash strategik maqsad va vazifalari ishlab chiqildi.

Shuningdek, O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, "O'zpxatasanoat" AJ, "O'zto'qimachilik sanoat" uyushmasi, "O'zbekipaksanoat" uyushmasi va "Hunarmand" uyushmasining O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 5 ta muhim tashabbusi doirasida xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash va ular o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari rejalashtirilib, amaliyotga joriy etildi.

Bu jarayonda xotin-qizlarni va oilani qo'llab-quvvatlash jamoat fondi va o'z mablag'lari hisobidan tadbirkorligini tashkil etadigan xotin-qizlarning tuman (shahar) kesimidagi asosiy parametrlari, "O'zpxatasanoat" AJ tomonidan tashkil etiladigan tikuv-trikotaj majmualarida kam ta'minlangan xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash rejasi ishlab chiqildi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, O'zbekistonda mehnat bozorining samarali mexanizmlarini joriy qilish davr talabi hisoblanadi. Chunki respublikada aholining o'sish darajasi nafaqat rivojlanayotgan davlatlarga nisbatan, balki rivojlangan davlatlarga nisbatan ham yuqoridir. Masalan, 1991 yilga nisbatan 2020 yilni oladigan bo'lsak, mamlakat aholisi 7,4 foizga[12] o'sgan, rivojlangan Yaponiya davlatida bu ko'rsatkich 3,5 foizga[13], Amerika Qo'shma Shtatlarida 1,8 foizga[14], rivojlanayotgan qo'shni Qozog'iston Respublikasida bu ko'rsatkich 2,5 foizni[15], Tojikistonda esa 4,3 foizni[16] tashkil etgan.

Bu tahlillar O'zbekistonda aholining o'sish darajasi rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarga nisbatan ham yuqori ekanligini ko'rsatmoqda. Aholining o'sish darajasi esa o'z-o'zidan tabiiy ravishda respublikadagi ijtimoiy jarayonlarda, jumladan, bandlik masalalarida qator muammolarni yuzaga keltiradi. Aholining bandligini ta'minlash, ishsizlikni bartaraf etish esa mehnat bozorining samarali mexanizmlarini to'la ishlashini talab etadi.

Xulosa va taklif. Respublikada ayollarning faolligini oshirish uchun barcha ijtimoiy- huquqiy sharoitlar yaratilganiga qaramay, ushbu sohaning holati iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy talablariga to'liq javob bermaydi. Faoliyatning ushbu sohasini takomillashtirish uchun gender masalalarini qayta ko'rib chiqish kerak, chunki bozorni o'zgartirish sharoitida asosiylari mehnat bozorini shakllantirish va rivojlantirishning umumiy muammolaridan kelib chiqadi. Ushbu muammolar aholining bandligi va ayniqsa ayollarning ish bilan ta'minlanishiga ta'sir qiladi. Zamonaviy mehnat bozorini tartibga solish va rivojlantirish jarayonida bandlik muammosi ustuvor ahamiyatga ega. Chunki barqaror ishchi kuchining yo'qligi, to'liq bandlik, mehnat resurslarini maqsadli taqsimlash va ulardan foydalanish bo'yicha oldingi munosabatlarni bartaraf etish uchun alohida vaziyat mavjud. Shu nuqtai nazardan, mehnat bozoridagi o'zgarishlarni, uni rivojlantirish va bandlikka nisbatan tashkilotni shakllantirish yo'llarini, ayniqsa mintaqaviy darajadagi o'zgarishlarni nazariy va amaliy tahlil qilish muhim ahamiyatiga ega.

ADABIYOTLAR

1. Газета "Коммерсантъ". Россия. Гендерному равенству назвали цену. Вовлечение женщин в работу добавит мировой экономике четыре процента. №106 от 16.06.2017. – С. 2.
2. Respublikamizda jami iqtisodiy faol aholi ko'rsatkichi, jumladan, xotin-qizlar (2007-2020 yillar kesimida). <https://stat.uz/>.
3. Газета "Коммерсантъ". Россия. Гендерному равенству назвали цену. Вовлечение женщин в работу добавит мировой экономике четыре процента. №106 от 16.06.2017, – С. 2.
4. Газета "Коммерсантъ". Россия. Гендерному равенству назвали цену. Вовлечение женщин в работу добавит

- мировой экономике четыре процента. №106 от 16.06.2017. – С. 2.
5. 2020 yilda O'zbekiston bo'yicha bandlik darajasi. <https://stat.uz/>.
 6. Газета “Коммерсантъ”. Россия. Гендерному равенству назвали цену. Вовлечение женщин в работу добавит мировой экономике четыре процента. №106 от 16.06.2017. – С. 2.
 7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlar mehnat huquqlari kafolotlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori, PQ-4235- sonli.07.03.2019. <https://lex.uz/>.
 8. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha “Ayollar daftari”ga kiritilgan xotin-qizlarga ko'rsatilgan yordamlari bo'yicha. Iqtisodiyot va mehnat munosabatlari vazirligi ma'lumotlari.13.04.2021.
 9. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha “Ayollar daftari”ga kiritilgan xotin-qizlarga ko'rsatilgan yordamlari bo'yicha Iqtisodiyot va mehnat munosabatlari vazirligi bergan ma'lumotlar.13.04.2021.
 10. Бандликнинг самарали сиёсати: аёлларнинг меҳнат қилиш имкониятларини амалга ошириш Таҳлилий маъруза. (тўплам) / Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги. – Тошкент, 2014. – Б. 48.
 11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash, ular o'rtasida -tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori, VQ-919-sonli.20.11.2019. <https://lex.uz>.
 12. История населения Узбекистана (1951 – 2021г). <https://countrymeters.info/ru/>.
 13. O'sha manba. История населения Японии (1951 – 2021г).
 14. O'sha manba. История населения США (1951 – 2021г).
 15. O'sha manba. История населения Казахстана (1951 – 2021г).
 16. O'sha manba. История населения Таджикистана (1951 – 2021г).